

χορόν. Καὶ νομίζομεν ὀρθῶς· διότι ὁ μὲν χορὸς συντελεῖ πρὸς ὠρμίαν τοῦ σώματος στάσιν, τὰ δὲ ἄλλα πάντα καὶ πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς πατρίδος εἰσὶν ἀνάγκαια.

Καὶ αὕτη δὲ ἡ οἰκονομία, ἡ πηγὴ τῶν ἀγαθῶν καὶ τοῦ ἐξευγενισμοῦ, συντελεῖ τὰ μέγιστα εἰς τὴν διανοητικὴν τῶν νέων ἀνάπτυξιν· διότι διὰ τῆς οἰκονομίας ἀποκτῶσιν ὑπεροχὴν πνευματικὴν καὶ ἐλευθερίαν ὑπὲρ τὰ ὑλικά. Ἢ δ' ἀσωτεία, πηγὴ οὖσα τῶν κακῶν, τὸν ἐλεύθερον καθιστᾷ δοῦλον καὶ διαφθείρει αὐτόν, ὡς ἀναγκάζουσα νὰ γένηται ψεύστης, ἄτιμος καὶ τὰ τούτοις ὅμοια, καὶ ἀποπλανᾷ αὐτὸν τοῦ προορισμοῦ πᾶσαν αὐτοῦ ἡσυχίαν καταστρέφουσα.

Χορηγεῖ μὲν ἀληθῶς καὶ ὁ κοινωνικὸς βίος τῇ νεότητι μάθημα μέγιστον· ὅσον ὅμως αἱ μετὰ καθηγητῶν καὶ λογίων ἀνδρῶν συναναστροφῆς ὠφελοῦσι τὴν νεότητά, τοσοῦτον βλάπτουσιν αὐτὴν αἱ μετὰ ἀναγῶγων καὶ ποταπῶν τὸ πρόνημα καὶ τὸν χαρακτῆρα.

Ἔνιοι δὲ καὶ τὰς μετὰ γυναικῶν συναναστροφὰς τῶν νέων θεωροῦσιν ὠφελίμους· ἀλλὰ, καίτοι αἱ γυναῖκες ἔχουσι καὶ πνεῦμα καὶ αἴσθημα λεπτόν, οἱ νέοι παρεκτρέπονται πολλάκις καὶ εἰς σχέσεις ἐρωτικὰς ἐμπίπτοντες δαπανῶσι τὸ πολυτιμότερον ἑαυτῶν, τὸν χρόνον, καὶ εἰς ὑλικά πολλάκις ὑφ' ἡδονῆς ἐλκόμενοι δὲν ἀποβλέπουσιν εἰς ἐπιστημονικὴν ὠφέλειαν ἀλλ' εἰς τὸ ἀρέσκειν καὶ εἰς ἄλλα στρεφόμενοι ἀσεβοῦσι πρὸς τὸν προορισμὸν αὐτῶν· διότι ἡ τῶν τοιούτων μάθησις κατανατᾷ μάθησις ποριστικὴ (1).

Διὸ ἡ μετ' ἀλλήλων συναναστροφή τῶν νέων καὶ βελτίων φαίνεται καὶ ἀκίνδυνος καὶ ὠφελίμος, μάλιστα δ' ἡ γιγνομένη μετὰ νέων χρηστότητα ἡθῶν καὶ χαρακτῆρα ἀκέραιον ἐχόντων καὶ ιδέαν περὶ φιλίας ὀρθήν (2).

Αἱ δὲ κελούμεναι τῶν μαθητῶν ἐταίριαι αἱ ἐν Γερμανίᾳ

(1) Schleidler §. 64 fg.

(2) Ἀριστοτέλης Ἠθικοῖς Νικομαχεῖσις II' καὶ Α' Κιζέρων de amicitia καὶ Εὐγένιος δὲ Βούλγερς ἐπιστολῇ περὶ φιλίας ὑπὸ Τάνταλίδου ἐν Κωνσταντινῶσι τόμος 1850 ἐκδοθίστη.

μάλιστα επικρατοῦσαι, καθ' ὅσον μὲν εἰς ἐπιστημονικὸν σκοπὸν ἀποβλέπουσιν, εἰσὶν ἠθικαὶ καὶ διὰ τοῦτο 'καλαί· ἐν δὲ εἰς ἄλλα, οἷον συμπόσια, διασκεδάσεις, μονομαχίας καὶ τὰ τούτοις ὅμοια, εἰσὶν ἀνήθικοι καὶ ἀπορρίπτεται, ὡς ἀπομακρύνουσαι τοὺς νέους τοῦ προορισμοῦ τῶν. Πρὸς τιμωρίαν δὲ τῶν τοιαῦτα πραττόντων μαθητῶν πρὸς τὰ ἢ σύστασις δικαστηρίου ἐκ μαθητῶν κατὰ μίμησιν τῆς τῶν Ῥωμαίων τιμητικῆς (1)· ἀλλὰ τοῦτο ἀποβαίνει ἄχρηστον, ὡς κατορθουμένου τοῦ σκοποῦ καὶ ἄνευ αὐτοῦ, ἐάν μόνον οἱ μαθηταὶ ἢ τοῦλάχιστον οἱ πλείστοι ἔχωσιν ἠθικὴν μόρφωσιν καὶ ἠθικὸν χαρακτῆρα. Διὰ τοῦτο καὶ διότι ἡ τῶν μαθητῶν ἀπόφασις εἶναι ἀνίσχυρος, πρέπει οἱ μαθηταὶ νὰ ἦναι ὑπὸ τὴν ἐπιτήρησιν τῆς πανεπιστημιακῆς ἀρχῆς καὶ νὰ τιμωρῶνται ὑπ' αὐτῆς (2).

Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἐπιστημονικὴ μόρφωσις δὲν πρέπει νὰ χωρίζεται τῆς ἠθικῆς (διότι ὁ βίος ἀναφέρεται οὐ μόνον εἰς τὴν ἐπιστήμην ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν μόρφωσιν τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ χαρακτῆρος), πρέπει ἡ νεότης τὸ μὲν θεῖον, τὸ αἰδῖον, τὴν ἀλήθειαν, τὸ δίκαιον, νὰ ἀγαπᾷ, τὸ δὲ ψεῦδος, τὸ ἄδικον, τὴν διαφθοράν, τὸ εὐτελὲς φρόνημα, τὴν κενοδοξίαν καὶ τὰ τούτοις ὅμοια νὰ ἀποστρέφεται· διότι οὕτω πράττουσα καὶ τὰς ἐαυτῆς δυνάμεις τὰς πρὸς χρῆσιν καὶ οὐχὶ πρὸς κατάχρησιν αὐτῆ δεδομένας καλλιεργοῦσα καὶ οὕτω τὸ ἀφθαρτον, τὸν ἐαυτῆς θησαυρόν, σώζουσα, δύναται ἐξ ἅπαντος νὰ ἐλπίζῃ ὅτι καὶ αὐτὴ ἀξία τοῦ προορισμοῦ τῆς γενήσεται, καὶ τὰ ἔργα αὐτῆς στεφανωθήσονται (3).

Ἐπειδὴ δὲ, ὡς ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε ἀποδείκνυται, πάσης σπουδῆς ἀληθοῦς βάσις εἶναι ἡ φιλοσοφία, προκύπτει ἐντεῦθεν ἡ ἀνάγκη τῆς μεταβάσεως εἰς τὴν σπουδὴν αὐτῆς, καθ' ὅ-

(1) Schaden ub. acad. Leben und Studium 3. Vorlesung.

(2) Thiersch II Bd. S. 270.

(3) Καὶ αἱ ἄξια λόγου τοῦ Ἰπποκράτους νοηθεῖσαι ἦτοι περὶ καθηκόντων τοῦ ἱατροῦ ἐν τῇ ἐγχειρίδι τῆς Οὐφελάνδου πρακτικῆς παθολογίας τῆ ὑπὸ Α. Ν. Γούδα 1846 μεταφρασθέντι δύναται κάλλιστα καὶ εἰς τὴν σπουδάζουσαν γιότητά νὰ ἀναχθῶσιν.

σον δι' αὐτῆς καὶ ἐξ αὐτῆς γίγνεται καταληπτοτέρα καὶ ἡ συνάφεια τῶν ἐπιστημῶν μετὰ τῆς φιλοσοφίας καὶ μετ' ἀλλήλων.

IV.

Περὶ τῆς σπουδῆς τῆς φιλοσοφίας.

Ἡ σπουδὴ τῆς Θεολογίας, τῆς νομικῆς, τῆς ἰατρικῆς, τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν καὶ αὐτὴ ἢ τῶν γενικῶν γνώσεων καί, ὡς εἰπεῖν, ἡ σπουδὴ ἀπασῶν τῶν ἐπιστημῶν ἀποβαίνει ἄνευ τῆς φιλοσοφίας ἄγονος καὶ διὰ τοῦτο ἄσκοπος· διότι χωρὶς αὐτῆς τὰ φυσικὰ φαινόμενά εἰσιν ἄνευ νοήματος, τὰ ἱστορικὰ γεγονότα παρίστανται τυχαῖα, αἱ ὀρησκευτικαὶ παρὰδόσεις καταντῶσιν ἀκατάληπτοι.

Εἰ τὰ πάντα καὶ αὐτὸ τὸ σύμπαν, ἐν' οὕτως εἰπωμεν, ἔχουσι σκοπὸν τινα καὶ ὡς ἐκ τούτου ἀξίαν ἢ μὴ, ταῦτα τὰ μεγάλα τοῦ βίου ζητήματα ἐξαρτῶνται ἐκ τοῦ μεγάλου ζητήματος τῆς φιλοσοφίας.

Ἐὰν ἡ φιλοσοφία ἐκληρωθῇ ὡς ἡ ἔννοια, ὁ λόγος, ἡ ψυχὴ τῶν ἐπιστημῶν καὶ τοῦ βίου, φανερόν ἐστι, ὅταν ἡ φιλοσοφία ἐξαίρεθῇ, ἀφαιρεῖται τῶν ἐπιστημῶν καὶ τοῦ βίου ἡ ψυχὴ, ἡ ἔννοια, ὁ λόγος· καί, ἐπειδὴ καὶ ἡ τιμὴ καὶ ἡ ἐλευθερία καὶ ἡ ἠθικὴ καὶ ὁ φόβος τῶν νόμων ὡς μεταφυσικὰ ἀντικείμενα εἰς τὴν φιλοσοφίαν ἀναφέρονται, συναφαιρεῖται μετ' αὐτῆς καὶ ἡ τιμὴ καὶ ἡ ἐλευθερία καὶ ἡ ἠθικὴ καὶ πᾶς φόβος τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν νόμων, καὶ τὸ σκάφος τῆς πολιτείας εἰς χεῖρας πιθήκων περιπίπτον συντρίβεται ἐπὶ τῶν σκοπέλων τῆς ἀμαθίας, τῆς ψευδοπαιδείας καὶ τῆς διαφθοράς.

Ἀλλὰ τινες δὲν θεωροῦσι τὴν σπουδὴν τῆς φιλοσοφίας ἀναγκαίαν· διότι λέγουσιν ὅτι οὔτε πάντες δύνανται νὰ γείνωσι φιλόσοφοι οὔτε πάντες χρεῖαν τούτου ἔχουσιν.

Ἡ φιλοσοφία ὁμῶς δὲν προτίθεται νὰ μορφώσῃ αὐθις φιλοσόφους, ἀλλὰ νὰ ἐξηγήσῃ τὰς μεγάλας τοῦ βίου ἀληθείας, αἵτινες σώζουσαι τὸν ἄνθρωπον ἐκ τῶν τοῦ βίου τρικυμιῶν ὀδηγοῦσιν αὐτὸν εἰς τὰ καλὰ καὶ σωτήρια· καὶ ἐπειδὴ ὁ μὲν κατὰ τὸν ῥοῦν τῶν πραγμάτων βυθίζων, τουτέστιν ὁ ταῖς περιστά-

σεσι συμμορφούμενος, λεγεται φρόνιμος, ο δὲ ὑπὲρ αὐτάς ἀνυψούμενος σοφός, ἔπειτα ὅτι ἡ σπουδὴ τῆς φιλοσοφίας σκοπεῖ κυρίως νὰ ἀνυψώσῃ τὸν ἄνθρωπον ὑπὲρ αὐτάς.

Ἐπειδὴ δὲ ἡ φιλοσοφία καθόλου τοὺς νέους μορφοῖ καὶ ἰκανοὺς αὐτοὺς ἀποδεικνύει καὶ ἀνασύρουσα τὸν πέπλον τὸν καλύπτοντα τὰ μεγάλα ζητήματα καθιστᾷ ταῦτα κάτοπτα αὐτοῖς, ὧν ἀλύτων μανόντων ὁ βίος οὔτε ἀνεξάρτησίαν οὔτε ἀξίαν ἔχει, καὶ λόγον περὶ πάντων δίδει, τούτων ἕνεκα φέρονται οἱ νέοι ἐκ τῶν διαφόρων ἐπιστημῶν εἰς τὸ ἀκροατήριον τῆς φιλοσοφίας.

Ἐπειδὴ δὲ ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις οὐδὲν ἀπφαλές, οὐδὲν στερεὸν διέμεινεν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ δεσμός τῆς ἀνθρωπότητος διεσπάρθη, καὶ αὐτὴ ἡ ὀρησκεία ὑπὸ συζήτησιν ὑπεβλήθη καὶ τὴν βοήθειαν τῆς φιλοσοφίας ἐπιζητεῖ, εἶναι ἡ ἀλήθεια ἡ ὑπὸ τῆς φιλοσοφίας χορηγούμενη ἀναγκαία, καί, οὕτης ταύτης ἀναγκαίας, εἶναι καὶ ἡ φιλοσοφία ἐπίσης.

Ἐὰν ἡ φιλοσοφία ἦτο ἀπλῆ τις μάθησις καὶ ἐπιστήμη τις περιορισμένη, τότε οὐδαμῶς τῆς σοφιστικῆς διαφέρουσα ἤθελε μορφοῦναι σοφιστὰς καὶ ἐπομένως ἤθελεν εἶναι ἐπιστήμη οὐ μόνον ἄχρηστος ἀλλὰ καὶ ἐπιζήμιος.

Οὐ μόνον δ' ὁ ἔχων εὐτελῆ περὶ φιλοσοφίας γνῶσιν ἀλλὰ καὶ ὁ ἀναλογιζόμενος ὅτι πολλοὶ ἐπιχειρήσαντες τὸ ἀχανές τῆς φιλοσοφίας πέλαγος νὰ πλεύσωσιν ἐναυάγησαν; ὅτι τὰ φιλοσοφικὰ τῆς ἀρχαιότητος οἰκοδομήματα κατηδαφίσθησαν κατὰ τὸ πλεῖστον, ὅτι ἡ σχολαστικὴ τοῦ μέσου αἰῶνος μέθοδος ἐξηφανίσθη, ὅτι καὶ αὐτὰ τὰ τῶν νεωτέρων χρόνων συστήματα ἄλλα μὲν κατστράφησαν, ἄλλα δ' ἐτοιμόρροπα εἶναι, φοβούμεθα μὴ τὴν σπουδὴν αὐτῆς ματαίαν βλέπων ἀποτραπή μᾶλλον αὐτῆς ἢ ἐνθάρρυνθῆ πρὸς αὐτήν, μὴ ἐκλάβῃ αὐτὴν τοῦ θεοῦ μᾶλλον ἐπιστήμην, τοῦ δ' ἀνθρώπου τὴν πλάην μόνον.

Ἀλλὰ καὶ οὕτω ἡ σπουδὴ τῆς φιλοσοφίας εἶναι ἀναγκαία διότι αὕτη δύναται νὰ ἀπαλλάξῃ τῆς πλάνης τὸν ἄνθρωπον

καὶ διὰ τοῦτο, φαίνεται, ὁ ἄνθρωπος, καίτοι ἀποφυγγάνων αὐτῆς, δὲν παύει φιλοσοφῶν.

Ἐάν δὲ ἡ σπουδὴ τῆς φιλοσοφίας βᾶσις πάσης βικσίμου καὶ ἀληθοῦς γνώσεως καὶ ἀποδεικνύηται καὶ ἦναι, διὰ τί τοσαύτας ἔλαβε κατηγορίας, ἐν αἷς καὶ ταύτην, ὅτι καὶ τῆ Ὀρησκείᾳ καὶ τῆ πολιτεία εἶναι ἐπικίνδυνος;

Ἡ κατηγορία αὕτη, ἥτις φαίνεται ὅτι ἐπήγαγεν ἐξ ἀνθρώπων τὴν φιλοσοφίαν ἀγνοούντων, δὲν ἀφορᾷ κυρίως τὴν φιλοσοφίαν, ἀλλὰ τὴν Ὀρησκείαν καὶ τὴν πολιτείαν· διότι αὐταί εἰσιν αἷτιαι τοῦ κατηγορεῖσθαι, ὡς ὁρθῶς ὁ Σχελλίγγιος παρατηρεῖ (1). διότι οὐδὲν ἄλλο δύνανται νὰ ἀναδείξῃ ἔθνος τι μέγα καὶ νὰ μεταρρυθμίσῃ καὶ λαμπρύνῃ τὸν χαρακτῆρα αὐτοῦ ἢ ἡ ἀληθὴς φιλοσοφία. Ἀπόδειξις δὲ τούτου τρυφότης εἶναι ἡ τοῦ ἔθνους ἡμῶν ἀναγέννησις καὶ ἡ ὑψηλὴ καὶ πρωτίστη αὐτοῦ μεταξύ τῶν ἔθνων θέσις· διότι οὔτε τὰ δημοκρατικά πολιτεύματα οὔτε αἱ ἐνδοξοὶ κατὰ τῶν βαρβάρων πεζομαχίαι καὶ ναυμαχίαι οὔτε ἡ Ἀλεξάνδρου τοῦ μεγάλου κημοκρατορία, ἀλλ' αὕτη καὶ μόνη ἡ παιδείσις, ἥτις παρεδόθη ἡμῖν κληρονομία ἀκήρατος καὶ δόξα ἀδιάφθορος, ἀνέστησε τὸ ἔθνος τὸ ἡμέτερον (2).

Ἰπέπεσαν δὲ ἄλλα ἔθνη εἰς κακουργίας καὶ ἐφθάρησαν, διότι δὲν εἶχον φιλοσόφους ἀληθεῖς κατὰ πάντα (3). Βεβαίως ἐπὶ τῆς Γαλλικῆς ἐπανάστασις ὑπῆρξαν πολλοὶ τὸ ὄνομα τοῦτο φέροντες· οὔτοι ὁμῶς δὲν ἦσαν ἀληθεῖς φιλόσοφοι κατὰ πάντα, ἀλλ' ἄνδρες ἐπικρίνοντες δι' εὐτελοῦς γνώσεως καὶ τοῦ κοινοῦ νοῦ· εὐτελῆ δὲ γνώσιν λέγοντες ἐννοοῦμεν οὐ μόνον τὴν ἀπαίδευτον ἀλλὰ καὶ τὴν ἐπιπόλαιον καὶ ἐσφαλμένην. Ἐάν ἡ εὐτελής αὕτη γνώσις εὔρη ἐν τῇ πόλει, ὡς ὁρθῶς ὁ Σχελλίγγιος παρατηρεῖ, προστάσιαν, ὑψοῦται παραχρῆμα κατὰ τῆς

(1) *Über Methode des acad. Stud.*, 3. Vorles.

(2) *Fr. Schlegels Vorlesungen über die phil. der Geschichte.*, I, Bd. S. 290.

(3) *Schelling in τῷ αὐτῷ.*

φιλοσοφίας καὶ κατ' αὐτῆς τῆς πολιτείας· διότι προσβάλλουσα τὴν φιλοσοφίαν θέλει προσβάλλει καὶ τὴν πολιτείαν.

Τοῦτο ὅμως τὸ εἶδος τῆς γνώσεως, τὸ ὅποιον ἐκάλεσάν τινες φιλοσοφίαν, δὲν δύναται κατ' οὐδένα τρόπον φιλοσοφίαν κληθῆ· διότι ἐπὶ ἐννοιῶν κενῶν οὔτε πολιτεία ἐποικοδομεῖται οὔτε ὀρησκεία οὔτε φιλοσοφία.

Ἐάν δὲ φιλόσοφοι μὲν κληθῶσιν οἱ κενὰς ἐννοίας ἔχοντες, φιλοσοφία δὲ τὸ κενῶν ἐννοιῶν σύρραγμα, τότε ἀληθῶς ἢ περὶ ἧς ὁ λόγος κατὰ τῆς φιλοσοφίας κατηγορία εἶναι δικαία· διότι τὸ τοιοῦτον σύρραγμα οὔτε πολιτείαν ἀνοικοδομεῖ οὔτε ὀρησκείαν ἀνέχεται οὔτε ἀληθῆ φιλοσοφίαν, ἀλλὰ τὴν σημασίαν τῶν ὀρησκευτικῶν ἀληθειῶν καταβιβάζον, τὴν ἀπιστίαν ὑποβάλλον, τὰ ἀρχαῖα περιφρονοῦν μυρίων κακῶν καὶ ἀναρχίας πρόξενον γίγνεται ἐν τε ταῖς πόλεσι καὶ ἐν ταῖς ἐπιστήμασι.

Ἀλλ' ἡ ἀληθῆς φιλοσοφία διάκειται τὰ μάλιστα ἐχθρικῶς κατὰ τῶν τοιοῦτων κενῶν ἐννοιῶν. Εἰσὶ δὲ καὶ οἱ ὡς φιλοσοφίαν δεχόμενοι μίγμα τι ἠθικῶν ἀξιωματίων· ἀλλ' οὔτοι, ὡς λέγει ὁ Σκελλίγγιος ἐν τῷ αὐτῷ, εἶναι ὑποκριταὶ ἀναίσχυντοι καὶ οὐδὲν ἄλλο ποιοῦσιν ἢ δεικνύουσι τὴν παχυλὴν αὐτῶν περὶ τὴν ἠθικὴν ἀμαθίαν. Εἰ δέ τις τῶν ἐν τῇ ἐπιστήμῃ φαινομένων τάσεων τὴν μὲν εἰς εὐτελεῆ γνώσιν ἄγουσαν φθοροποιόν, τὴν δ' εἰς ὠφέλειαν καταστρεπτικὴν εἴποι, ὀρθῶς δὲν εἴποι· διότι ἀληθῶς, ἂν μέτρον τῆς ἐπιστήμης τὸ ὠφέλιμον καταστή, ὅπερ καὶ παρὰ Ξενοφῶντι (Ἀπομνημον. Δ', 7) πρῆσβεύεται (ἀλλ' ἡ ἀρχὴ αὕτη δὲν πρέπει κυρίως νὰ θεωρηθῆ γνησίως τοῦ Σωκράτους ἀλλὰ τοῦ Ξενοφώντος· διότι συγγέουσα τὸ καλὸν καὶ ἀγαθὸν μετὰ τοῦ ὠφελίμου ἐναντιοῦται τὰ μάλιστα τῇ τοῦ Σωκράτους θεωρίᾳ), τότε ἡ ἐπιστήμη καταστρέφεται ριζηδόν· διότι ὁ σπουδάζων κατὰ τὴν τοῦ ὠφελίμου ιδέαν σπουδάζει μόνον τὰ κατ' ἕκαστα, μόνον ἀπὸ μνήμης, οὐδόλως δὲ τὸ ἐπιστημονικόν. Ὁ δὲ μὴ ἔχων τὸ ἐπιστημονικόν στέρεται καὶ βάσεων ἐδραίων, ὁ δὲ τούτων στερόμενος εἶναι καὶ παλιμύουλος ἐν τῷ βίῳ ἢ, ὅπως ἡ κοινὴ γλῶσσα τὸν τοιοῦτον

προδονομάζει, άνθρωπος ἀγαρακτῆριστος· διότι ὁ μὴ τῶν ἐν ταῖς αὐτοῦ γνώσεσι βάσιμος οὐδ' ἐν ταῖς αὐτοῦ πράξεσι δύναται νὰ ᾔηται σταθερός, ὡς μὴ ἔχων βάσιν ἐφ' ἧς νὰ σταθῆ.

Διὸ οἱ σπουδάζοντες χάριν ὠφελείας ἐπιστήμην τινὰ δεῖν ἔχουσιν ἄλλο συμφέρον ἢ τὴν ὠφέλειαν, δεῖν παράγουσιν ἕτερο ἢ ἐπιπολασιότητα ἐν ταῖς ἐπιστήμασι καὶ ἀποστροφήν εἰς τὴν σπουδὴν αὐτῶν.

Ἐάν τὸ ὠφέλιμον μέτρον τῆς ἐπιστήμης κατὰ τὴν πρέπειν νὰ καταστῆ καὶ τῆς πολιτείας· ἀλλὰ τότε οὐδαμοῦ πλέον ὑπάρχει ἀσφάλεια· διότι αὕτη ἡ ἀρχὴ εὐμετάβλητος οὖσα φέρει τὴν παντελῆ τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῆς πολιτείας διάλυσιν· τότε οὐδ' ἀμφισβολία ὑπάρχει ὅτι ἡ ἐφεύρεσις ὠφελίμου τινὸς ἔργου, εἴτε ἡ ἐφεύρεσις τῆς κλωστικῆς μηχανῆς καὶ τῶν ὁμοίων, μείζονος ἔσται λόγου ἀξία ἢ ἡ μεγίστη τῶν ἐπιστημονικῶν ἀνακαλύψεων (1).

Ἔθνεσι λοιπὸν στοχάζομενοις τοῦ ἐσθίειν καὶ πίνειν ἡδέως καὶ ἔχουσι κύριον καὶ μέγιστον τέλος τὴν βιομηχανίαν, εἰς ἣ καὶ ἅπασαι αἱ ἐπιστήμαι νὰ ὑπηρετῶσιν ἀναγκάζονται, ἡ φιλοσοφία καὶ ἡ σπουδὴ αὐτῆς εἶναι ἔχρηστος καὶ ὅλως περιττή· διότι δεῖν ἀσχολεῖται αὕτη περὶ τὰ τοιαῦτα ὡς καθ' ἑκάστα, ἀλλὰ παραχωρεῖ τοῖς φυσικοῖς, τοῖς μαθηματικοῖς καὶ λοιποῖς.

Ἡ βιομηχανία, ἰδίως δὲ ἡ ἀνάπτυξις τῶν ἐλευθερίων τεχνῶν, εἶναι ἀληθῶς προῖον καιρῶν εὐδαιμονίων καὶ πρὸς τὸ ζῆν χρήσιμον καὶ ἀναγκαῖον· ἀλλ', ὡς καὶ ἡ ἱστορία ἐπιβεβαιῶσι καὶ ἡ πέτρα, εἶναι ἀνίκανος ἡ βιομηχανία εἰς τὸ νὰ καταστήσῃ ἐν ἔθνει μέγαν καὶ τὸν χαρακτηρῆ αὐτοῦ νὰ ἀναγεννήσῃ. Τοῦτο δὲ δύναται μόνη ἡ φιλοσοφία· διότι αὕτη εἶναι ἱκανὴ νὰ ἀνακαλέσῃ τοὺς καιροὺς καὶ τοῦ ἐθνικοῦ μεγάλους καὶ τῆς εὐδαιμονίας, νὰ θέσῃ φραγμὸν εἰς τὴν ὀχλοκρατίαν τῶν τε ἐπιστημῶν καὶ τῆς πολιτείας καὶ νὰ καταπάσῃ τὴν ἔριν τοῦ χρόνου, ἥτις ἔρχεται ἢ ὅταν τὰ μὲν ἔργα ᾔηται πρῶτον

(1) Schelling *ub.* Meth. des acad. Stud. 3. Vorl. 5.

τὸν νέον χρόνον ἀνάλογα, τὰ δὲ πράγματα δυσανάλογα, ἢ, τοῦναντίον, ὅταν τὰ μὲν πράγματα ἦναι ἀνάλογα, τὰ δὲ πρόσωπα στάσιμα καὶ δυσανάλογα· διότι κατὰ μὲν τὴν πρώτην περίστασιν τὰ ἄτομα ζητοῦσι πραγμάτων μεταβολήν, κατὰ δὲ τὴν ἑτέραν ἀνθίστανται εἰς αὐτήν.

Ἀλλ' ἐὰν ζητῆται νέων προσώπων παρουσία ἐν τῇ τῶν νέων πραγμάτων σκηνῇ, ἀνάγκη εἶναι νὰ ἀποδειχθῇ αὐτὸ αὐτῶν τὸ νέον καὶ ἀνάλογον πρὸς τὰ νέα πράγματα καὶ τὸ δυνατόν τῆς καθ' ὅλοκληρίαν συμπληρώσεως τῶν στοιχείων τῶν συναπκριτιζόντων τὸ τῆς διαστημότητος στοιχείον, τὸ τῆς ἰκανότητος καὶ τὸ τῆς τιμιότητος· διότι ὅπου ἐν τούτων ἀπεστίν ἢ τοῦλάχιστον τὸ τῆς διαστημότητος ὕπερ τὴν βάσιν τῶν πραγμάτων τῶν τε καθεστῶτων καὶ τῶν μελλόντων κυρίως ἀποτελεῖ, δὲν δύναται ἀμέσως διὰ τῶν ἄλλων ἂν ἀναπληρωθῇ. Ἀλλὰ καὶ τούτου παραλειπομένου, πάλιν ἀναρρέεται τὸ ζήτημα πότερον τὰ νέα πρόσωπα κέκτληνται τὴν ἀπαιτούμενην πρὸς καθ' ἕνα τῆς νέας τῶν πραγμάτων τάξεως ἰκανότητα ἢ οὐ. Ὅπως καὶ ἐν τούτῳ τὸ ζήτημα λυθῇ, νομιζομεν ὅτι τὸ τῆς διαστημότητος στοιχείον δὲν πρέπει νὰ χωρίζηται τοῦ τῆς ἰκανότητος· διότι ὁ μὲν τούτων χωρισμὸς διασχίζει τὴν οὐσίαν καὶ γεννᾷ τὴν ἔριν ἐν αὐτῇ, ὕπερ ἀνήθικον εἶναι καὶ ὀλέθριον διὰ τοῦτο τῇ κοινωνίᾳ, τὸ δὲ νέον βεβήθηκα ἠθικὴν μὴ ἔχον μηδ' ἰκανότητα ἐξασθενεῖ ἐν χειροῖς τρικυμιώδεις καὶ τὸ κράτος ἐξευτελίζει καὶ νὰ σῶσι δὲν δύναται.

Ἐπειδὴ ὅμως οἰκονομὴ ἄνευ βάσεων, ἄνευ θεμελίων, οὔτε ἀποπερατοῦται οὔτε στερεὰ γίγνεται, βάσις δὲ τοῦ μέλλοντος εἶναι τὸ παρὸν, τοῦ δὲ παρόντος τὸ παρελθόν, δὲν πρέπει οὐδ' εἶναι δυνατόν νὰ ἀνααιρεθῇ τὸ παρελθόν ἢ τὸ παρὸν, ἵνα ἰσχύσῃ τὸ μέλλον, τούτέστι τὸ νέον· διότι τότε καὶ τὸ μέλλον, ὡς βάσειως στερούμενον, ἀνααιρεῖται.

Ἄν δέ τις ἐρευνήτῃ διὰ τί ὁ τὰ τῆς πόλεως πράττων οὐ καλῶς πολιτεύεται, διὰ τί ὁ νομικὸς δὲν ἐφαρμόζει τοὺς νόμους ὀρθῶς, διὰ τί ὁ οἰκονομικὸς φθαίρει τὴν ἐθνικὴν πλοῦτον, ἐν ἐνὶ λόγῳ, διὰ τί πᾶς τις καλῶς τὸ αὐτοῦ ἔργον δὲν

μεταχειρίζεται, θέλει εὔρει ὅτι ταῦτα πάντα προέρχονται ἐκ τῆς δυσκνολογίας τῶν προσώπων πρὸς τὰ πράγματα, ἢ δὲ δυσκνολογία ἢ ἐξ ἀμαθείας ἢ ἐξ ἐπιπολαίου καὶ σφαλερᾶς παιδεύσεως. Ἐπειδὴ δὲ καὶ ἡ ὀρθὴ ἐφαρμογὴ ἢ ἀναλογία τῶν προσώπων πρὸς τὰ πράγματα ἀπαιτοῦσα πηγάζει ἐξ ὀρθῆς καὶ βασίμου παιδείσεως, βάσιμος δὲ καὶ ὀρθὴ παιδείσις ἐκ τῆς ἀληθοῦς φιλοσοφίας (διότι ἐξ αὐτῆς καὶ ἡ σωτηρία καὶ ἡ πρόοδος καὶ ἡ εὐδαιμονία), γίνεταί φανερόν ὅτι ἄνευ τῆς σπουδῆς τῆς ἀληθοῦς φιλοσοφίας οὔτε ὀρθὴ τῶν προσώπων πρὸς τὰ πράγματα ἀναλογία οὔτε ὀρθὴ ἐφαρμογὴ οὔτε εὐδαιμονία νὰ προέλθῃ δύναται. Διό, ὡς δένδρα τινὰ εἰς ἄλλους τόπους μεταφερόμενα οὔτε καρποροῦσιν οὔτε εἰς τὸ δριμύ τοῦ κλίματος ἀντέχουσιν ἀλλὰ μαραινόμενα ἀποθνήσκουσιν, οὕτω καὶ τὰ ἔθνη καὶ τὰ ἄτομα, ἐὰν ἀνάλογον τοῖς καιροῖς παιδεύσιν δὲν λάβωσι καὶ μάλιστα παιδεύσιν ἀνωτέραν, εἰς ἄλλους καιροὺς, καιροὺς νέους, μετατιθέμενα δὲν δύνανται οὔτε χρήσιμα νὰ φανῶσιν οὔτε ζῶντα νὰ διαμείνωσι καὶ νὰ ὀνομασθῶσιν.

Ἐκ τῶν εἰρημένων λοιπὸν ἀποδείκνυται ὅτι ἡ φιλοσοφία εἶναι οὐ μόνον ἡ ἀνωτάτη τῶν ἐπιστημῶν ἀλλὰ καὶ ἐπιστήμη σωτήριος, ὡς τὰ μέγιστα τῆς ἀνθρωπότητος δεινὰ θεραπεύουσα καὶ τοῦ χρόνου τὴν ἔριν κατὰπάουσα.

Ἀλλὰ καίτοι τοιαύτη ἀποδεικνυμένη ἡ φιλοσοφία κατηγορήθη ὅμως, ὡς περὶ τούτου ἀναφέρει ὁ Σχελλίγγιος, καὶ ὑπὸ τῶν περὶ τὰς εἰδικὰς ἐπιστήμας ἀσχολουμένων, ὅτι λαμβάνουσα ἐξ αὐτῶν γνώσεις καθιστᾷ αὐτὰς περιττὰς (1).

Ἐὰν ἡ πολιτεία διέταττεν ἵνα μήτε πρόοδος μήτε μεταβολὴ γίνηται ἐν ταῖς ἐπιστήμασι, ποῦ ἤθελον κατακινήσει αἱ ἐπιστήμαι, τοιούτων κατηγορῶν προνομιούχων γιγνομένων, ὡς καλῶς λέγει ὁ Σχελλίγγιος, καὶ μόνων τούτων, ὡς οἱ τεταριχευμένοι τῶν Αἰγυπτίων νεκροί, ἐν ταῖς αὐτῶν ἔδραις διατηρουμένων! Τότε πᾶσα μάθησις ἤθελεν ἀληθῶς καταστῆ

(1) Schelling nb. Meth. 3. Vorlesung.

στάσιμος, πᾶσα ἐπιστήμη νεκρά, πᾶσα πρόοδος φυγὰς. Καὶ ὕτως ποία σπουδὴ ἄλλη εἶναι ἐπιτηδειότερα εἰς τὸ νὰ ἐμποιήσῃ μέγα πρὸς τὰς ἐπιστήμας σέβας καὶ νὰ παράσχη αὐταῖς μείζονα συνάφειαν ἢ ἡ βάσιμος τῆς φιλοσοφίας σπουδὴ; ποίων ἄλλων ὁ ζῆλος αὐξάνει πλέον ἢ τῶν πλείστας φιλοσοφικὰς γνώσεις κτησασμένων; Ἐὰν αἱ ἐπιστήμαι στερηθῶσι τοῦ φιλοσοφικοῦ, βεβαίως δὲν εἶναι πλέον ἐπιστήμαι. Τούτων δ' οὕτως ἐχόντων, μέγα κέρδος εἶναι ἔάν οἱ περὶ αὐτὰς ἀσχολούμενοι τὸ μὲν ἀβάσιμον καὶ ἀσυνάρτητον ἀποπέμψωσι, τὸ δὲ βαθύ, βάσιμον καὶ συνεχές ἐπιδιώκωσιν. Οἱ δὲ τῆς φιλοσοφίας κατήγοροι ὀφείλουσι νὰ ὁμολογήσωσι πρότερον γινώσκουσιν τὴν φιλοσοφίαν ἢ οὐ· καὶ εἰ μὲν γινώσκουσιν, πρέπει νὰ ὁμολογήσωσιν ὅτι τὸ τῆς φιλοσοφίας βλαβερόν πάλιν ἐκ τῆς φιλοσοφίας γινώσκουσιν, ὥστε καὶ οὕτω πάλιν ἡ σπουδὴ τῆς φιλοσοφίας εἶναι ἀναγκαία· εἰδὲ μή, οὐδὲν ἔχουσι δικαίωμα νὰ κατακρίνωσιν αὐτήν· ἂν δὲ κατακρίνωσιν, αἱ κρίσεις αὐτῶν εἰσὶν ἄγονοι, ὡς οὐδενὸς λόγου ἄξιαί.

Οἱ κατήγοροι δὲ οὗτοι, ὡς εὐστόχως παρατήρει ὁ Σχελλίγγιος (1), τὰς συχνὰς τῆς φιλοσοφίας μεταβολὰς παρατηροῦντες παραβάλλουσιν αὐτὴν πρὸς τὰ ἔργα τοῦ συρμοῦ, καὶ διὰ τοῦτο παρηγοροῦνται ὅτι καὶ αὕτη, ὡς ὅλα τὰ ἔργα τοῦ συρμοῦ, θέλει παρέλθει μετ' οὐ πολὺ.

Καὶ καθ' ὅσον μὲν τὴν παρέλευσιν τῆς φιλοσοφίας ἀφορᾷ, παραβάλλει ὁ Σχελλίγγιος τοὺς κατήγόρους αὐτῆς πρὸς τὸν χωρικὸν τοῦ Ὀρατίου ἐκεῖνον, ὅστις εἰς ποταμὸν τινα ἐλθὼν καὶ νομίζων ὅτι οὗτος ἀνυψώθη ἐκ τῆς βροχῆς περιέμενε τὴν ἐπίλειψιν αὐτοῦ, ὅπως διαβῆ.

« Rusticus exspectat, dum defluat amnis ; at ille
Lahitur et labetur in omne volubilis aevum ».

Καθ' ὅσον δὲ τὰς μεταβολὰς τῆς φιλοσοφίας ἀφορᾷ, παρατήρει ὅτι οὗτοι δὲν εἶναι εἰς κατάστασιν οὔτε περὶ τῆς μεταβολῆς νὰ κρίνωσιν οὔτε περὶ τῶν μεταμορφώσεων αὐτῆς, ὡς

(1) H. Vorl sung nb. Methode ect.

οὐδόλως σπουδάζοντες αὐτήν. Ἄν δὲ μεταμορφώσεις ὑπάρχωσιν ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ, εἶναι ἀπόδειξις ὅτι ἡ φιλοσοφία ἐν τῷ γίγνεσθαι ἐστίν, ἐν ἀναπτύξει, μεθ' ἧς καὶ τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν ἡ μεταρρύθμισις καὶ προαγωγή ἐγείρεται.

Ἐπειδὴ δὲ ἡ φιλοσοφία ἑαυτῆς ἑνεκὸν ἐστὶ θειοτάτη καὶ τιμιωτάτη καὶ μόνη τὸν Θεὸν ἔχει ἀντικείμενον (1), ἀπαιτεῖ ἡ σπουδὴ αὐτῆς φύσιν δεξιάν· διότι ἄνευ αὐτῆς οὔτε φιλοσοφίαν νὰ μάθῃ τις δύναται οὔτε ἄλλην τινὰ ἐπιστήμην. Φαίνεται ὅμως ὅτι δὲν ἀποτυγχάνουσι πάντες ἐξ ἀφύτας οὐδ' ἐξ ὀλιγωρίας καὶ τῶν τοιούτων. Καὶ τινὰ μὲν ἐκείνων, δι' ἃ ἀποτυγχάνουσιν, εἶναι εὐδιόρθωτα, οἷον τὰ ἀπάτης παρὰ τὰ ἐκ διαστρόφῆς τῶν κατὰ γνῶσιν ἐνεργειῶν προερχόμενα ἢ ἐκ μὴ ὀρθῆς διδασκαλίας ἢ ἐκ μὴ γυμνασίας καὶ ἀσκήσεως, τινὰ δὲ δυσδιόρθωτα, οἷον τὰ ἐκ σώματος νοσοῦντος· διότι ἐξ αὐτοῦ καὶ λήθη καὶ ἀθυρία καὶ δυσκολία καὶ μανία προέρχεται καὶ ἄλλα ψυχικὰ νοσήματα διάφορα· πολλάκις δὲ φέρουσιν εἰς ἀπάτην καὶ αἱ αἰσθήσεις καὶ ἡ φαντασία ψευδῶν τινῶν δημιουργοὺς καὶ πλάστρια γιγνομένη καὶ ἡ μνήμη, εἰ τύχοι ἄτονον ὄν καὶ ἥκιστα στέγον, καὶ ὁ νοῦς καὶ τὰ πάθη, ἅτινα σβεννύουσι τὸ νοερὸν ὄμμα καὶ τὸ ὄξυ τοῦ κριτικοῦ ἀπαμβλύνουσι· διότι πολλά ψευδῆ καὶ πονηρὰ δόγματα κρίνομεν οὐκ ὀρθῶς ἐκ φιλίας καὶ πολλά αἰσθητικῶς ἀληθῆ ἐξ ἐχθρας ἀποβάλλομεν καὶ ἐξ ἡδονῆς καὶ ἐλπίδος καὶ φόβου καὶ τῶν ὁμοίων καὶ ἐκ προλήψεως καὶ ὑπερμέτρων ἀσχολιῶν ἀπατώμεθα (2).

Ἐκτὸς δὲ τῆς εὐφύτας ἡ σπουδὴ τῆς φιλοσοφίας ἀπαιτεῖ ἐπιμέλειαν ἀδιάλειπτον, ἀροβίαν πόνων, ἐπιμονήν, πείραν τοῦ κόσμου μεγάλην καὶ γνῶσιν ὅλων σχεδὸν τῶν ἐπιστημῶν. Πρὸς δὲ τούτοις τὴν γνῶσιν τῆς ἱστορικῆς ἀναπτύξεως αὐτῆς, τὸ τεχνικὸν αὐτῆς μέρος· διότι ὁ ἐκ φύσεως φιλοσοφῶν φιλο-

(1) Ἀριστ. Μεταφ. Α, 2.

(2) Εὐγενίου τοῦ Βουλγάρου πρώτη προδ. ατρίβη σελ. 48—68 καὶ δευτέρα σελ. 68—112.

σοφεί ἀτέχνως, ἀσυντακτικῶς, ἀνεπιστημόνως, ὡς παράδειγμα τούτου φέρεται ὁ Τευτωνικὸς φιλόσοφος, τοῦ ὁποίου αἱ ἰδέαι ἐνέχουσι μὲν βεβαιότητα καὶ ὕψος, προχέονται ὅμως ἀτέχνως καὶ ἀσυντακτικῶς.

Ὁ μὲν Πλάτων (ἐν τῷ Μένωνι 87) ἀποφαίνεται τὴν ἀρετὴν ἐπιστήμην καὶ ἐπομένως διδακτὴν· ἀρχὴ καὶ τὴν φιλοσοφίαν. Ὁ δ' Ἀριστοτέλης συνήθετο ὅτι, ἂν ἡ γνώσις ᾖ δυνατὴ, πρέπει τὰς καθόλου ἀρχὰς νὰ ἔχωμεν ἐν ἡμῖν αὐτοῖς· ἀλλ' ἐπειδὴ πάλιν τοῦτο ἀδύνατον, νὰ ἔχη τις δηλονότι γνώσιν πρὸ τῆς γνώσεως, ἀπεφήνατο ὅτι τὰς καθόλου ἀρχὰς ἔχομεν δυνάμει καὶ ἀποκτῶμεν αὐτὰς διὰ τῆς ἐμπειρίας καὶ τῆς τέχνης ἐνεργείᾳ. Ἐπειδὴ λοιπὸν ἐκ φύσεως οὐδεὶς νὰ φιλοσοφήσῃ δύναται, τοῦλάχιστον ὀρθῶς καὶ συστηματικῶς, ἀπαιτεῖ ἡ φιλοσοφία ἀσκήσιν καὶ γύμνασιν καὶ γνώσεις πλείστας ὄσας καὶ βεβαιάς, ἐπομένως εἶναι ἀδύνατον διὰ κενῶν λεξιδίων καὶ ἐπιπολαίων ἐννοιῶν νὰ καταληφθῶσι τὰ μεγάλα τῆς φιλοσοφίας ἀντικείμενα.

Ἐπειδὴ δὲ οἱ πλείστοι ἀποτυγχάνουσι συνήθως δι' ἔλλειψιν ἀναγκαίας προπαρασκευῆς, δύνανται νὰ ἀναπληρώσωσι ταύτην τὴν ἔλλειψιν διὰ φιλοτιμίας, ἐπιμέλειας καὶ τοῦ εὐμεθοῦς.

Καίτοι δὲ ὀλίγοι εἰσὶν ἱκανοὶ τὸ τῆς φιλοσοφίας καλὸν εἰς τέλος νὰ φέρωσιν, ὁρέγονται ὅμως αὐτοῦ πάντες καὶ ἡδέως ἀπτονται, εἶγε τὴν ἐλάχιστην ἐλπίδα ἐπιτυχίας καὶ τοῦ μικροτάτου μέρους ἔχουσιν.

Ἐπειδὴ δὲ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον πολλὰ δοκίμια ἐγένοντο κατὰ μὲν τὴν διορισμὸν τοῦ ἀντικειμένου εἰς ὕλικὰ καὶ λογικὰ διαιρούμενα, κατὰ δὲ τὴν μέθοδον εἰς ἐξ ὑποκειμένου καὶ ἐξ ἀντικειμένου, καὶ εἴτε διὰ μέθοδον εἴτε διὰ τὸν τοῦ ὄντος διορισμὸν εἴτε καὶ δι' ἀμφοτέρωθεν ἐπέτυχον, πρέπει πρὸς πλεονα τούτων διασάφησιν νὰ λεχθῶσι τινα, καὶ μάλιστα καθ' ὅσον ὁ ὁρισμὸς ἀμφοτέρωθεν τὰς μεθόδους ὑποτίθησιν ἐξ αὐτῶν καὶ τοῦ συνδέσμου αὐτῶν ἐξαρτώμενος.

Ἐπειδὴ δὲ πρότερος μὲν φύσει καὶ γνωριμώτερος ὁ διὰ τοῦ

μέτρου συλλογισμῶς, ἐναργέστερος δὲ ὁ διὰ τῆς ἐπαγωγῆς (1), ὁ δὲ ὄρισμός, τουτέστιν ἡ βεβαία γνῶσις, πορίζεται διὰ τὴν ἐπαγωγῆς ὁμοῦ καὶ τῆς ἀποδείξεως (2), διὰ τοῦτο καὶ ἡ ἀρχαία φιλοσοφία καὶ ἡ νεωτέρα ἐμπειρία ἢ πορείαν ἐξ ὑποκειμένου τῆς φιλοσοφίας δοῦσα, τουτέστι τὴν εἰς συζήτησιν τῆς τῶν ἀναγκαίων ἐννοιῶν καταγωγῆς, δὲν ἐτράπη τὴν ὁδὸν ταύτην τοῦ συνδέσμου, ἀλλὰ τὴν ἐπὶ τὰς ἀρχάς, τουτέστι τὴν ἐπαγωγὴν ὡς φυσικωτέραν (3).

Ὁ δὲ Σχελλίγγος λέγει (4) ὅτι ἡ ἐπαγωγὴ ἐπὶ τὰς ἀρχὰς προῖκουσα καὶ τὸ καθ' ἕκαστον δεδομένον ὑποθέτουσα φέρει μέχρι τοῦ ἐν τοῖς καθ' ἕκαστα εὐρισκόμενου, καὶ ἐπειδὴ τὸ ἐν αὐτοῖς εἶναι ἡ ἐννοία τοῦ ὄντος ἐν γένει, τοῦτο δὲ ὡς καθόλου, καίτοι ἐν τῷ νοεῖν, δὲν δύναται νὰ ᾔηται τὸ καθ' αὐτὴ αἴτιον (ἀλλὰ κατ' Ἀριστοτέλη τὸ κοινὸν κατηγορούμενον), φανερόν εἶναι ὅτι ἡ ἐμπειρία μὴ ἔχουσα τὸ αἴτιον ἀντικείμενον οὐ μόνον ἀνίκανος εἶναι ὅλον τι τῶν ἐπιστημῶν νὰ πράσῃ ὀργανικόν, ἀλλ', ὡς τὰ πάντα πρὸς τι θεωροῦσα, οὐδὲ σύστημα πρέπει νὰ ὀνομάζεται.

Ὁ Πλάτων λέγων «ὅτι αὐτὸς ὁ λόγος ἄπτεται τῆ τοῦ διαλέγεσθαι δυνάμει τὰς ὑποθέσεις ποιούμενος οὐκ ἀρχὰς ἀλλὰ τῶ ὄντι ἐπιβάσεις τε καὶ ὀρμάς, ἵνα μέχρι τοῦ ἀνυποθέτου ἐπὶ τὴν τοῦ παντός ἀρχὴν ἴων, ἀψάμενος αὐτῆς, πάλιν αὖ ἐχόμενος τῶν ἐκείνης ἐχομένων, οὕτως ἐπὶ τελευταίαν καταβαίη αἰσθητῶ παντάπασιν οὐδενὶ προσηχρῶμενος ἀλλ' εἴδωσιν αὐτοῖς δι' αὐτῶν εἰς αὐτὰ καὶ τελευταῖα εἰς εἶδη» (5), ἀποφαίνεται ὅτι ἡ ἐπαγωγὴ δύναται νὰ γείνη καὶ ἐπὶ τοῦ νοεῖν

(1) Ἀριστοτέλ. Ἀναλυτ. Ἰστέρ. Β', 28.

(2) Ἀριστ. Ἀναλυτ. Ἰστ. Β', 3—18. Μεταφ. Β', 1. « ἡ γὰρ ὑστερον εὐπορία λύσει τῶν πρότερον ἀπορουμένων ἐστὶ, λύειν δὲ οὐκ ἔστιν ἀγνοῦντας τὸν δεσμὸν ».

(3) Ἀριστ. Ἀναλυτ. Πρωτ. Β', 23. Ὀνομάζει δὲ Ἀριστοτέλης τὴν μὲν ἐπὶ τὰς ἀρχὰς ἔφοδον ἐπαγωγὴν, τὴν δὲ ἀπὸ τῶν ἀρχῶν παραγωγὴν τῶν καθ' ἕκαστα ἀπόδειξιν.

(4) Vorredo zu Cousin ub. Frang. und Deutsche Phil. S. XXIII.

(5) Πολιτ. ζ', 511 καὶ Ζ', 532.